

TOMAS KAČERAUSKAS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

UNIVERSITETO IDĖJA IR KŪRYBINĖ KOMUNIKACIJA

The Idea of University and Creative Communication

SUMMARY

The article deals with the idea of the university from the perspective of creative communication. The theses developed are: (1) the idea of university covers both the orientation to different spiritual regions united into one scientific field and the division of scientific body into separated parts with special ways of communication; (2) the attitudes of Enlightenment that led to the removal of a previous base; (3) university as a knot of creative communication between an individual to be formatted and the society to be created; (4) the erosion of scientific communication following the loss of a hierarchical structure of knowledge and the resulting lack of universal scientific truth and of normal scientific method; (5) the more pluralistic communication channels in the sciences and the fight for normality and universality among competitive universities.

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjama universiteto idėja iš kūrybinės komunikacijos perspektyvos. Plėtojamos šios tezės: iš pradžių universiteto idėja paradoksaliai apėmė tiek orientaciją į skirtingus dvasinius regionus, sujungtus į vieną mokslo lauką, tiek mokslo visumos padalijimą į atskiras dalis su savita komunikacija; Apšviotos nuostatos vedė prie mokslinės komunikacijos ankstesnės bazės panaikinimo; universitetas tampa kūrybinės komunikacijos tarp formuotino individo ir sukurtinos visuomenės mazgu; mokslinės komunikacijos, kylančios iš filosofija paremtos hierarchinės žinijos struktūros, erozija suponuoja tai, kad nebėra nei universalios mokslinės tiesos, nei normalaus mokslinio kelio; kuo pliuralistiškesni komunikaciniai kanalai moksluose, tuo aršesnė kova dėl normalumo ir universalumo, į kuriuos pretenduoja besivaržantys universitetai.

RAKTAŽODŽIAI: kūrybinė komunikacija, universiteto idėja, mokslo regionai, socialinis tapatumas.

KEY WORDS: creative communication, idea of university, scientific regions, social identity.

IVADAS

Kas yra akademinė kūryba? Viena vertus, tai akademinė veikla, apimanti tokias sferas kaip mokymas, mokslinis tyrimas, mokslinių straipsnių ir monografijų rašymas, naujų studijų programų kūrimas, ekspertavimas, t. y. mokslinė komunikacija, reikalinga tam tikrų komunikacijos kanalų, kurie galimi akademinėje aplinkoje, besiskiriančioje nuo kitokios socialinės (politinės) terpės. Kita vertus, tai tam tikro gyvenimo, t. y. gyvenimo būdo ar gyvenimo stiliaus, kultivuojamų skoliarų¹ ir besiskiriančių nuo akademininkų bei intelektualų, kūrimas. Todėl universitetas tarnauja kaip ežios akmuo, atribojantis tiek nuo kitų mokslininkų (kitose mokslo institucijose), tiek nuo kitų kūrybininkų (turinčių kitokią daugiau ar mažiau kūrybingą aplinką).

Universiteto bendrija yra socialinė aplinka individui, jam (jai) ieškant savo tapatumo, neatskiriama nuo egzistencinių siekių. Tačiau kiekviena bendrija, taip pat ir universiteto, yra „tūlo“ (*das Man*) bendrija, vartojant M. Heideggerio² sąvoką, arba „tų, kurie neturi nieko bendra“, vartojant A. Lingio³ sąvoką. Universitetas yra „tūlo“ medija ne tik dėl įvairiopo mokslo struktūros. Kaip matysime, termino „universitetas“ etimologija nurodo veikiau mokslą kiekvienam, nepriklausomai nuo „tautybės“, nei visus galimus mokslus.

Universitetas yra „tūlo“, apimančio kiekvieną skoliarą, keičiantį savo aplinką savo akademinė kūryba, medija. Kitaip tariant, universitetas kaip aplinka sukuria skoliarą, kuris savo ruožtu kuria savo universitetą. Šis kūrybos ratas apima hermeneutinį ir pedagoginį ratą. Kitaip sakant, skoliaras auga dalyvaudamas universiteto bendri-

joje, kuri plėtojasi dėl skoliarų kūrybinės iniciatyvos. Nors kiekvienas skoliaras lavinamas „tūlo“ savo universitete, kad matytų pasaulį būtent taip, skoliaras prisideda prie savo intelektualios aplinkos laužydamas „tūlo“ sustabarėjusius santykius. Todėl akademinė kūryba lydima destrukcijos (kitas M. Heideggerio terminas), „tūlui“ esant būtina bet kokios kūrybinės veiklos medija.

Štai kodėl universiteto idėja keitėsi per amžius. Universiteto idėja turi būti išbandyta skoliarų jiems ardant sustabarėjusius „tūlo“ komunikacinius santykius kiekviename amžiuje ir kiekvienoje kartoje. Šis idėjos kintamumas nurodo ne tik universiteto kūrybinę aplinką ir jos agentus, bet ir pačios idėjos, gyvos laužant komunikacinius kanalus vietoj nuolatinių cirkuliacijos juose, gyvybingumą. Kiekviena gyva ir kūrybinga idėja susprogdina savo intelektualią ją sukėlusią aplinką. Tą patį galima pasakyti apie universiteto idėją, kuri formuoja kiekvieno amžiaus akademinę bendriją. Tokiu būdu mes formuojami idėjos, perduodamos mūsų per universiteto kaitos amžius. Šis kūrybinis pasyvumas yra kitas „tūlo“ aspektas universitete, „tūlui“ kuriant mus kaip universiteto bendrijos narius.

Tiek cirkuliuojančios universiteto idėjos agento, tiek universiteto bendrijos tapatumas formuojamas „niekieno žemėje“, kai abiejų sąveikaujančių pusių (agento ir „tūlo“) ribos nėra aiškios. Tiesą sakant, susiduriame su kūrybine idėja tik tuomet, kai ribos tarp komunikacinio ir egzistencinio regionų – aktyviojo ir pasyviojo – neaiškios, t. y. užkariautos pakeliui į Pažadėtąją žemę, pavadintą tapatumu. Kaip minėta, *aktyvioji ir*

pasyvioji pusės gali keistis savo vaidmenimis, tiek individui, tiek jo (jos) bendrijai ieškant tam tikro tapatumo.

Kitas universiteto idėjos raidos veiksnys yra fenomenas. Vartodamas šią išraišką turiu omenyje kiekvieną naują atvejį, veikiantį pačią universiteto idėją. Tai gali būti naujas universitetų šeimos narys, naujas akademinis regionas ar naujas agentas, kuris kreipia, jei ne keičia, idėjos raidos kelią. Taigi tokie skirtingi ar net nebendramačiai atvejai kaip teologinė dialektika (naujas metodas), *Acta habita* privilegija (naujas juridinis kelias), Vilniaus universitetas (naujas universitetų narys), Humboldto universiteto idėja (naujas universiteto vaidmuo visuomenėje), K. Jasperso visuminės mokslo tiesos ilgesys (senas kelias kaip nauja kryptis) gali būti traktuojami kaip fenomenai plėtojantys idėjai. Šia prasme fenomenas iškyla kaip riba tarp skirtingų universiteto idėjos regionų, kai ji migruoja ieškodama savo turinio ir formuodama akademinės bendrijos bei skoliarų jose tapatumą.

Taigi analizuodamas universiteto idėją pasitelksiu tiek fenomenologines nuostatas, tiek ribų studijų perspektyvą. Nors negalėsiu išvengti tam tikrų istorinių ekskursų, istorinis požiūris čia neatskiriamas nuo hermeneutinės nuostatos tapatumo studijų aplinkoje: istorinius fenomenus suprantame panaudodami

juos savo tapatumo ieškojime. Fenomenologinė nuostata čia taip pat neatskiriama nuo egzistencinių siekių: mūsų interpretuojami istoriniai fenomenai apibrėžia mūsų santykį su tam tikra istorine bendrija, kuri galima kaip kūrybinė aplinka individams, ieškantiems savo akademinio tapatumo. Be to, pasitelksiu komunikacinę priegią kalbėdamas apie komunikaciją tarp kūrybinės akademinės ir universiteto istorinės bendrijos, taip pat apie komunikacinius kanalus tiek universitete, tiek visuomenėje, kurie keičiasi veikiami skoliarų veiklos.

Lietuvoje kūrybinę komunikaciją nagrinėja J. Černevičiūtė et al.⁴, A. Juzevičiūtė⁵, J. Barevičiūtė⁶, J. Lavrinec⁷, P. Skorupa⁸ ir kiti⁹. Universiteto idėją ir akademinę aplinką apskritai tyrinėja M. P. Šaulauskas et al.¹⁰, A. Samalavičius¹¹, G. Kabelka¹² ir kt.

Pirmiausia panagrinėsiu universiteto raidos idėją pradedant Bolonijos ir Paryžiaus universitetais (1. *Universiteto idėjos raida*), turėdamas taip pat omeny jų pirmtakus Platono akademią ir Aristotelio licėjų. Vėliau panagrinėsiu Vilniaus universiteto atvejį turėdamas omeny jo vaidmenį Europos civilizacijos pakraštyje (2. *Universitetas pakraštyje: Vilniaus universiteto atvejis*). Tokiu būdu priartėsiu prie kūrybinės komunikacijos universitete problemų.

UNIVERSITETO IDĖJOS RAIDA

Pirmoji universiteto idėja suformuluota Šventosios Romos imperijos imperatoriaus Frydricho I privilegijoje *Authentica habita*, kuri suponavo Bolonijos universiteto atsiradimą. Pirmojo Europos universiteto idėja nesusijusi nei su moks-

lų visuma, nei su demokratiniiais politikos santykiais: iš pradžių Bolonijos universitetas teturėjo vieną aukštesnįjį Kanonų teisės fakultetą, o privilegija išreiškė valdovo valią. Pirmųjų universitetų (taip pat ir Paryžiaus) idėja apima moks-

lo bendrijos, orientuotos į specifinę komunikaciją naujų metodų pagrindu (Kanonų teisės ar teologijos), autonomija. Kitaip tariant, *nauji mokslinės komunikacijos metodai, prisidėję prie mokslo socialinio kūno atribojimo universitete, įtvirtinti po to, kai valdovas pripažino mokslinės bendrijos išskirtinumą.*

Taigi juridinis ir politinis autonominės mokslo bendrijos pripažinimas lydėjo mokslininkų kelio atsiskyrimą. Paprastai šio kelio pasirinkimas ir ypač jo laikymasis nėra demokratinis: prisiminime filosofinio diskurso atribojimą mitinio pasakojimo, artimo daugumai gyventojų, atžvilgiu arba Platono dialektiką, plėtotą tik vienoje iš antikos mokyklų¹³. Kaip matysime vėliau, „akademines gaujos“¹⁴ neprišėdė prie demokratinės mokslinės aplinkos. Kita vertus, pati Platono dialektika, atnaujinta ir plėtotą naujame filosofiniame-teologiniame diskurse¹⁵ (teologinėje polemikoje), apėmė tam tikrus demokratijos elementus siekiant įtraukti oponentų nuomones.

Kaip parodo H. Denifle'is¹⁶, sąvokos *universitas* pirmtakas yra terminas *studium generale*, kuris apeliuoja į visų, nepriklausomai nuo tautybės, studijas, t. y. į plačią studijų (mokslinės komunikacijos) socialinę bazę. Viena vertus, bajorai iš skirtingų tautinių regionų buvo įtraukti į šį mokslinį diskursą su specifiniais komunikacijos kanalais, kuriuos reprezentavo lotynų kalba ir ypatinga terminija. Kita vertus, studentai universitete, kuris apimdavo gyvenimo (ne tik studijų) visumą, būdavo grupuojami pagal tautybę. Štai kodėl susiduriame, tarkime, su Lietuvos kolegija Prahos universitete XV a. pradžioje¹⁷. Vadinas, *iš pradžių universiteto idėja paradoksaliai apėmė tiek*

orientaciją į skirtingus dvasinius regionus, sujungtus į vieną mokslo lauką, tiek mokslo kūno padalijimą į egzistencines dalis su savita komunikacija.

Ši situacija atspindėjo dviprasmišką pirmojo universiteto vaidmenį, valdovui panaudojant mokslo ir mokymo instituciją socialinei integracijai ir centrinės valdžios konsolidacijai ugdant valdininkus, t. y. politinei komunikacijai. Drauge universitetų privilegijos reiškė pripažinimą mokslo visuomenės, kuri tokiu būdu pelnė ne tik juridinę autonomiją, bet ir teisę į savitą komunikaciją palyginti tiek su politine, tiek su kasdiene komunikacija. Be to, universitetas reiškė gyvenimo visumą, apimančią ramų gyvenimą universiteto bursoje ir triukšmingą gyvenimą miesto smuklėse – vienu ir kitu atveju skoliarai¹⁸ priklausė universiteto jurisdikcijai.

Filosofinis-teologinis diskursas buvo mokslinės komunikacijos pamatas iki pat XVIII a. pabaigos. Universiteto struktūra su vienu žemesniu (filosofiniu) ir aukštesniaisiais (teologijos, teisės ar medicinos) fakultetais buvo šios situacijos tiek rezultatas, tiek priežastis. Žinios ir gebėjimai (*facultas ubique docendi*¹⁹), įgyti fakultete, atspindėjo viduramžių visuomenės pirmenybes: Dievo bruožai buvo daug svarbesni už ekonominio gyvenimo klausimus. Kiekvienų namų ekonomika²⁰ buvo ne kas kita kaip dalis Dievo miesto, kurį reprezentavo valdovas (karalius, kunigaikštis ar popiežius), teikiantis privilegijas. Tokiu būdu valdovas išlaisvina nuo kasdienio gyvenimo rūpesčių, o filosofija išlaisvina nuo nesvarbių klausimų. Kitaip tariant, filosofinė komunikacija atriboja gyvenimo (taip pat kūrybinę) aplinką ir atveria ją tam tikro-

je (mokslinėje) perspektyvoje. Vartojant M. Heideggerio²¹ terminus, žemesnysis fakultetas atirboja egzistencinę aplinką, o aukštesnysis atveria egzistencialų tyrimo lauką, kuris drauge yra gyvenimo ir kūrybos (taip pat ir gyvenimo kūrybos) aplinka.

Teologija, teisė ar medicina yra tiek gyvenimo menas, tiek tyrimo kelias, į kurį veda filosofinės studijos. Filosofijos integralus ir kūrybingas vaidmuo viduramžiais neatskiriamas nuo universiteto idėjos. Tačiau kiekvienas žmogaus kūrybinis judesys kilo iš Dievo kūrybos akto²², t. y. Dievas buvo visokios kūrybos, taip pat teologijos sumų ir gotikinių katedrų, autorius. Tokiu būdu skoliariai, pasirinkę mokslinį kelią, dalyvavo dieviškoje kūrybinėje komunikacijoje. Čia nebuvo tokių mokslo idėjų cirkuliacijos trikdžių kaip individualūs siekiai (kuriuos reprezentavo autorių vardai) dvejojoje komunikacijoje tarp skoliarų universitete ir tarp skoliaro bei Dievo.

Kryžminė – horizontali ir vertikali – komunikacija užtikrino tiek kūrybinę paskatą universitete, tiek mokslo idėjų migraciją tarp universitetų. Be to, pati universiteto kaip kryžminės komunikacijos²³ idėja išplito visame krikščioniškios civilizacijos pasaulyje. Maža to, universiteto idėja žymėjo ribas Europos civilizacijos, kurios sandas yra mokslinė komunikacija tiek universitete, tiek tarp universitetų skirtingose, bet analogiškose (kaip Dievo miestuose) krikščioniškose valstybėse. Kitame skyriuje grįšiu prie Europos civilizacijos krikščioniškoje kultūrinėje aplinkoje ribų klausimo.

Situacija pasikeitė Naujaisiais laikais. Vis daugiau mokslų pretendavo į nepriklausomą nuo filosofijos tyrimų lauką,

o filosofijos, kaip mokslinės komunikacijos pamato, vaidmuo susvyravo. Be to, filosofija, pradedant F. Baconu, siejama su spekuliatyviais ir nepraktiniais svarstymais. Veikiant pasikeitusioms socialinėms nuostatoms, mokslo kaip priemonės geresniam gyvenimui (tapusio vartojimo praktika) samprata taip pat pasikeitė, o tradiciniai komunikaciniai santykiai tarp filosofijos ir kitų mokslų, pajungtų jai kaip savo šaltinio ir pamato, pradėjo eizėti. Taigi filosofijos fakultetas kaip bet kokio mokslinio žinojimo mazgas prarado savo vaidmenį.

Šis mokslinės komunikacijos, praradusios savo vertikalią dimensiją, pokytis pakeitė pačią universiteto struktūrą, o galiausiai universiteto idėją. Vietoj medžio pavidalo su filosofijos kamieniu ir specialiųjų mokslų šakomis lavinimo iškilo įvairių daugiau ar mažiau specializuotų mokslų su autonomine komunikacija atskirtuose universiteto fakultetuose komunikacijos konglomeratas. Rezultatas: universitete vietoj mokslo kiekvienam nepriklausomai nuo socialinių (tautinių) ribų turime visų mokslų su vargiai peržengiamomis atskirtos mokslinės komunikacijos ribomis rinkinį.

Vis dėlto tradicinio universiteto idėja buvo veikiama naujos situacijos tiek mokslo bendrijoje, tiek apskritai visuomenėje jau XVI ir XVII a., universiteto struktūra realiai pradėjo keistis antroje XVIII a. pusėje ar net XIX a. Vilniaus universitete Edukacijos komisija (1773 m.)²⁴ netgi panaikino filosofijos fakultetą. Šį procesą lydėjo politinės²⁵ ir religinės²⁶ transformacijos. Tai rodo, kad universitetas yra tiek socialinės inercijos citadelė, tiek politiškai kintančios visuomenės dalis. Taigi *Apšvietos nuostatos vedė prie moks-*

linės komunikacijos ankstesnės bazės panaikinimo. Kadangi šis vakuumas nebuvo užpildytas niekuo kitu, universitetas ir mokslas apskritai buvo padalinti į daugybę fakultetų. *Tarp jų buvo neįmanomi ne tik susitarimai, bet ir bet kokie ginčai tyrinėjant skirtingus objektus ir einant skirtingais moksliniais keliais.* Taigi I. Kanto²⁷ garsusis ginčas tarp fakultetų tapo neįmanomas nesant abipusei komunikacijai, kuri apimtų tiek skirtingų mokslų filosofinį kamieną, tiek bendrus tikslus tokioje institucijoje kaip universitetas.

Reakcija į šias tendencijas buvo Humboldto universiteto idėja. Pasak jo, universitetas yra integrali mokslo ir mokymo institucija, kurioje plėtojamos visuomenę keičiančios idėjos²⁸. Be to, universitetas reprezentuoja universalią žinią, būtiną kiekvieno asmens raidai. Taigi Humboldtas apeliuoja į universiteto integralumą, kuris apima skirtingų funkcijų (mokslo ir mokymo) vidinę darną bei poveikį visuomenei. Kitaip tariant, universitetas turi būti integralus dvejopa prasme: kaip savo tikslų vienovė ir kaip kintančios visuomenės dalis. Universitetas kuria visuomenę, visuomenei kuriant universitetą.

Be to, individas, taip pat studentas ir dėstytojas, kuria savo tapatumą būtent šioje dvejopoje kūryboje. Tokiu būdu *universitetas tampa kūrybinės komunikacijos tarp formuotino individo ir sukurtinos visuomenės mazgu.* Komunikacijos pamatas yra tiek individo, tiek visuomenės atsakomybė už šią kūrybinę aplinką, bet ne tam tikras mokslinis žinojimas. Perfrazuojant K. Popperį²⁹, mokslinis žinojimas falsifikuojamas visuomenės tikslų ir individo egzistencinių siekių. Tačiau šis mokslinės komunikacijos reguliavimas

įgyvendinamas būtent universitete, kurio bendrija atsakinga tiek už visuomenės pokyčius, tiek už individo raidą kūrybinėje aplinkoje.

Prieiga prie universalios žinijos, į kurią mokslininkas apeliuoja mokslinėje komunikacijoje, būtina individo raidai, t. y. egzistencinei kūrybai. Viena vertus, mokslinė komunikacija galima tik dėl žinijos, plėtojamos universitete, universalumo. Kita vertus, universalumas yra socialinis ypatumas, kuris turi būti patvirtintas universiteto bendrijoje priklausomai tiek nuo socialinių prioritetų, tiek nuo individualių kūrybinių iniciatyvų. *Pretenzija į universalumą yra būdas pabėgti nuo mirtingos būties tiek individo, tiek mokslinės bendrijos atveju universitete.* Tačiau būtent mirtinga būtis arba buvimas myriop, pasak M. Heideggerio, paskatina mus kūrybai, taip pat ir mokslinę kūrybą. Šia prasme mes pirmiausia atsakingi už mūsų kūrybinį kelią, kuris visada veda ir pro mūsų kuriamą socialinę aplinką. Tą patį galima pasakyti apie universiteto aplinką.

K. Jaspersas³⁰ sieja universiteto idėją su rastina mokslo tiesa ir humanizmu, plėtotinu universitete. Drauge jis pažymi, kad šie du uždaviniai vargiai įgyvendinami pasikeitus universiteto struktūrai: universitetas tapo skirtingų mokslų be komunikacijos tarp jų agregatu. Nors mokslinė tiesa yra svarbi universalija, kreipianti kiekvieną mokslą ir prisidedanti prie mokslinės komunikacijos, susiduriame su skirtingomis tiesomis, kurios kyla iš skirtingų mokslinių perspektyvų bei tikslų, t. y. iš mokslinių aplinkų³¹. O dėl *humanitas* idėjos, kuri neva neatsiejama nuo universiteto idėjos, ji gali būti panaudota atskiriant, izoliuo-

jant ar net baudžiant tam tikrus individus bei bendrijas, kurios nukrypsta nuo „normalaus“ ar „universalus“ kelio³².

Kryžminės mokslinės komunikacijos, kylančios iš filosofija paremtos hierarchinės žinijos struktūros, erozija suponuoja tai, kad nebėra nei universalios mokslinės tiesos, nei normalaus mokslinio kelio. Tiek mokslinė tiesa, tiek mokslinis kelias neatskiriami nuo mokslinio regiono, reprezentuojamo

universiteto fakulteto ar mokslo šakos. Paradoksas: *kuo pliuralistiškesni komunikaciniai kanalai moksluose, tuo aršesnė kova dėl normalumo ir universalumo, į kuriuos pretenduoja besivaržantys universitetai.* Štai kodėl iškyla akademinės gaujos ir teritorijos³³.

Pakraščio universitetai taip pat paradoksaliai prisidėjo prie mokslinės tiesos decentralizavimo.

PAKRAŠČIO UNIVERSITETAS: VILNIAUS UNIVERSITETO ATVEJIS

Universitetai pakraštyje steigti tam, kad būtų išplatinti mokslinė tiesa ir mokslinis kelias, plėtotini krikščioniškos religijos ir politinio kūno nutolusiose dalyse. Taigi universitetai padėjo tiek mokslo, tiek religijos integralumui. Pavyzdžiui, Vilniaus universitetas (VU) buvo įsteigtas jėzuitų tam, kad Lietuva išliktų katalikišku kraštu. Mokslinės ir religinės komunikacijos naujos atramos įsteigimas tokiame tolimame Europos civilizacijos pakraštyje reikalavo ne tik sutelktų pastangų, bet ir tokių aplinkybių, kaip valdovo valia, valdininkų poreikis valstybėje, materialūs ir žmogiškieji ištekliai, religijų varžymasis ir net krašto nepriklausomybės ambicijos, supuolimo. Tačiau pirmiausia buvo reikalinga kūrybinė iniciatyva, kuri pakeistų religinę ir politinę aplinką įveikdama inertišką mąstymą. VU atveju šią iniciatyvą rodė Vilniaus vyskupas V. Protasevičius.

Vilniaus universiteto įsteigimas³⁴ (1579 m.) susijęs su keliais paradokais. Nors universiteto pamatas buvo padėtas „mūsų“ valdovo Žygimanto Augusto³⁵, universitetą įkūrė (kolegijos pagrindu) Steponas Batoras iš Vengrijos. Čia galime prisiminti Lenkijos karalių iš Lietu-

vos Jogailą, kuris atnaujino Krokuvos universitetą praėjusiame šimtetyje (1400 m.). Tai nereiškia, kad svetimas valdovas yra „geresnis“, tai tereiškia, kad svetimas valdovas prisideda prie universiteto idėjos, cirkuliuojančios mokslinėse bendrijose skirtinguose kraštuose, komunikacijos. Lietuvos ponai (ypač valstybės kancleris, kuris turėjo uždėti mažąjį antspaudą ant privilegijos) buvo didžiausi Vilniaus universiteto, kaip katalikiškos citadelės jau beveik protestantiškame krašte, oponentai.

Kitas paradoksas yra tas, kad VU kaip aukščiausia valstybės mokykla buvo įsteigtas po Liublino unijos, t. y. po to, kai Lietuva delegavo dalį savo suverenių funkcijų³⁶ Lenkijai. Kitaip tariant, VU buvo tam tikra kompensacija po to, kai Lietuva prarado dalį savo suvereniteto. Kita vertus, politinė integracija prisidėjo prie geresnės mokslinės komunikacijos, kurios stotis kiekvienoje šalyje buvo universitetas. Tokia stotimi mokslinių idėjų migracijai tapo VU, kurio profesoriai pirmiausia buvo universalus mokslinio diskurso, reprezentuojamo Jėzuitų ordino, agentai. Tačiau studentai taip pat sekdavo paskui magistrus, mig-

ruojančius iš vieno universiteto į kitą kaip mokslinio kelio stotį. Taigi VU buvo mokslinių idėjų šaltinis (*alma mater*) skoliarams (studentams ir magistrams) nepriklausomai nuo tautybės³⁷.

VU kaip pakraščio universitetas reiškė tai, kad jis buvo frontas skleidžiant mokslines-religines idėjas tiek tarp protestantų, jau dominavusių etninėje Lietuvoje, tiek tarp stačiatikių, kurie tapo piliečiais dėl Lietuvos ekspansijos į Rytus per praėjusius tris šimtmečius. Vieši disputai Vilniaus universitete tapdavo forumu komunikuojant ne tik mokslines naujoves, cirkuliuojusias Vakarų universitetuose, bet ir lotyniškąją kultūrą bei jos graikiškas inspiracijas (pirmiausia Platono bei Aristotelio idėjas). Tokiu būdu VU buvo skirtingų Europos kultūrų – lotyniškosios ir graikiškosios – gravitacijų poveikio pakraštys. Šios dvi kultūros srovės susipindamos viena su kita ir pretenduodamos į nepriklausomus (kartais priešiškus) civilizacijos centrus čia susitinka, jų pakraščiams susiduriant kaip skirtingiems kultūriniais mišiniais. Vienoje šio fronto pusėje – rutėnų³⁸ kultūrinis pakraštys³⁹ su graikų religinėmis apeigomis, pasaulėžiūra ir rašyba⁴⁰. Kitoje šio fronto pusėje – Lietuvos kultūros pakraštys su nepamirštais pagoniškais elementais⁴¹, vulgaria „lotynų“ kalba⁴² ir Palemono pasakojimu⁴³, kuris veikė kaip atsvara sarmatų (slavų) ideologijai, plitusiai Abiejų Tautų Respublikoje po Liublino unijos.

Ši marga kultūrinė aplinka buvo didelis iššūkis jėzuitams su universaliomis mokslinėmis bei religinėmis nuostatomis. Kadangi šio pakraščio kultūrinė įvairovė galėjo sutrikdyti mokslinę komunikaciją su kitomis stotimis (universitetais) visame moksliniame tinkle, jėzuitai turėjo alternatyvą – ignoruoti regioninę kultūrinę aplinką arba pažadinti ją plėtojant mokslines bei religines idėjas. Nepaisant jėzuitų, plėtojusių mokslinę komunikaciją tiek horizontaliai (tarp tautų įvairiose šalyse), tiek vertikaliai (universitete), universalizmo, jie neignoravo regioninės kultūros siekdami pažadinti tautos kūrybingumą⁴⁴. Tai liudija tiek regiono skoliarų išlavinimas iki pasaulinio garso mokslininkų⁴⁵, tiek regioninės kultūros⁴⁶, taip pat lietuvių kalbos⁴⁷ plėtra. Paradoksas: dėmesys regiono kultūrai ir siekis pažadinti tautinį kūrybingumą inspiruoti jėzuitų universalistinių siekių, nors tai gali būti traktuojama ir kaip aplinkkelis universalaus mokslo bei religijos atžvilgiu⁴⁸. Maža to, mokslas ir religija jokių būdu nebuvo skirtingi žmogaus kultūros regionai, bet veikiau žmogaus teorinės ir praktinės veiklos vieninga sfera. *Nors jėzuitų veiklos atveju mokslas tarnavo religiniams universalistiniams tikslams, būtent religija tam tikroje teritorijoje kreipė mokslą į sociokultūrinių tyrimų regioną.* Kitaip tariant, *religija tarnavo diferencijuojant ir atribuojant metafizines spekuliacijas be jokių kultūrinių regionų.* Tokiu būdu egzistencinis aplinkkelis gali tapti pagrindiniu keliu skoliarui universiteto aplinkoje.

IŠVADOS

Akademinė kūryba skoliarui teikia dvejetainį vaidmenį: jis (ji) įgyvendina sa-

vo egzistencinius siekius ir kuria akademinę aplinką universitete. Kiekvienas

universitetas ieško savo tapatumo dalyvaudamas universalioje mokslinėje komunikacijoje. Kadangi universiteto tapatumas priklauso nuo jo vaidmens globaliame mokslo tinkle, kiekvienas universitetas turi išsiskirti iš savo akademinės aplinkos. Tai gali būti įgyvendinta iš dalies dėl skirtingo kultūrinio regiono. Tačiau ši akademinė priklausomybė nuo savo universiteto aplinkos ir kultūrinio regiono akademinę bendriją daro panašią į akademinę gaują, kuri netoleruoja jokio neloyalumo. Diskusija apie akademinį šlamštą ar plagiatą dažnai kyla iš

šio akademinio pasaulio pasidalijimo į priešiškas gaujas: šlamštas ir plagiatas paprastai vyrauja kitoje akademinėje teritorijoje, kuri turi būti nuvertinta ir užkariauta. Tiek šios akademinės veiklos formos, tiek jų interpretacijos (kaip šlamšto ar plagiatu) būdai gali būti traktuojami kaip akademinė kūryba. Tačiau tai veda prie kitų tyrimų. Čia užtenka paminėti, kad akademinė kūryba kaip bet kokia kultūrinė veikla neišsprendžia etinių problemų. Priešingai, akademinė kūryba sukuria naujas problemas, tarp jų ir etines.

Literatūra ir nuorodos

- 1 Sakydamas „skoliaras“, turiu omenyje tiek mokytojus (magistrus viduramžių universitetuose), tiek studentus.
- 2 Žr. Martin Heidegger, *Būtis ir laikas*. Iš vokiečių k. vertė T. Kačerauskas. Vilnius: Technika, 2014.
- 3 Žr. Alphonso Lingis, *Nieko bendra neturinčiųjų bendrija*. Iš anglų k. vertė M. Žukaitė. Vilnius: Baltos lankos, 1997.
- 4 Žr. Jūratė Černevičiūtė, Rolandas Strazdas, Kūrybingumo sampratų raida: nuo genijaus į kūrybines sistemas. *Santalka: filosofija, komunikacija* 22 (2), 2014, p. 113–125; Jūratė Černevičiūtė, Rolandas Strazdas, Meno inkubatorių vaidmuo, plėtojant sistemų inovacijas. *Santalka: filosofija, komunikacija* 22 (2), 2014, p. 126–136.
- 5 Žr. Agnieška, Juzefovič, Vaizdo vaidmuo siejant komunikacines strategijas filosofijoje ir sociologijoje. *Filosofija. Sociologija* 24 (3), 2013, p. 131–139.
- 6 Žr. Jovilė Barevičiūtė, Pagrindiniai kūrybiškumo ir kūrybingumo aspektai šiuolaikiniuose humanitariniuose bei socialiniuose moksluose. *Filosofija. Sociologija* 25 (1), 2014, p. 19–28.
- 7 Žr. Jekaterina Lavrinec, Community art initiatives as a form of participatory research: the case of street mosaic workshop. *Creativity Studies* 7 (1), 2014, p. 52–65.
- 8 Žr. Pavel Skorupa, Shocking contents in social and commercial advertising. *Creativity Studies* 7 (2), 2014, p. 69–81.
- 9 Žr. Tomas Kačerauskas, Kūrybos ir kultūros industrijos: filosofiniai, sociologiniai ir komuni-

- kaciniai aspektai. *Filosofija. Sociologija* 24 (3), 2013, p. 112–120; Tomas Kačerauskas, Kūrybos ekonomikos sektoriai: kūrybinių industrijų sąrašų lyginamoji analizė. *Filosofija. Sociologija* 25 (1), 2014, p. 35–43; Tomas Kačerauskas, Kūrybinė klasė: ekonominiai, sociologiniai, filosofiniai aspektai. *Filosofija. Sociologija* 25 (3), 2014, p. 112–120; Tomas Kačerauskas, Kūrybos socialiniai aspektai. *Filosofija. Sociologija*, 25 (3), 2014, p. 282–289; Tomas Kačerauskas, Artūras Kaklauskas, Kūrybinis miestas: mitai ir utopijos. *Filosofija. Sociologija* 25 (3), 2014, p. 190–199.
- 10 Žr. Marius Povilas Šaulauskas, Alfredas Bumbauskas, The threefold step of *Academia Europaea*: a case of *Universitas Vilmensis*. *Problemos* 76, 2009, p. 9–27.
- 11 Žr. Almantas Samalavičius, Akademinės bendruomenės ir universiteto kultūros. *Logos* 46, 2006, p. 6–13.
- 12 Žr. Gintautas Kabelka, Apie keletą filosofijos rašymo būdų Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija* 24 (3), 2013, p. 103–111.
- 13 Šalia Aristotelio licėjaus, Stojos mokyklos ir Epikūro sodų.
- 14 Žr. Thomas J. Scheff, „Academic gangs“. *Crime, Law & Social Change* 23 (2), 1995, p. 157–162.
- 15 Tai atnaujino mokslinį kelią, prisidėjusį būtent prie Paryžiaus universiteto iškilimo.
- 16 Žr. Heinrich Denifle, *Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 1400*. Graz: Akademische Druck-Verlagsanstalt, 1956.

- ¹⁷ Čekijos karaliaus Vaclavo IV privilegija 1397 m. Vadinamoji Lietuvių kolegija buvo uždaryta 1704 m., nors faktiškai (kaip kolegija, skirta Lietuvos studentams) ji neveikė jau anksčiau.
- ¹⁸ Vartodami šį viduramžių terminą turime omenyje tiek studentus, tiek dėstytojus.
- ¹⁹ Gebėjimas mokyti (lot.). Iš pradžių *facultas* reiškė gebėjimą. Magistrų, t. y. dėstytojų, sąjungą pradėta vadinti fakultetu tam tikrų gebėjimų (dėstyti filosofiją, teologiją, teisę ar mediciną) pagrindu.
- ²⁰ Žodžio „ekonomika“ etimologija kreipia į graikų žodį *oikos* – „namai“.
- ²¹ Žr. Martin Heidegger, *Būtis ir laikas*.
- ²² Ši idėja kyla iš Aristotelio priešasčių grandinės, kurios pabaiga (arba pradžia) yra Pirmasis judintojas, argumentacijos. Be to, tai nurodo tikslą kaip priešasčių gyvenamajame (judriame) pasaulyje, kuris keičiasi dėl mūsų aktualizuotinių potencialių tikslų, Dievui (grynai aktualybei) esant mūsų tikslu. Ši idėja, paremta Platono mąstymu, yra kitas kanalas komunikacijai su antikiniu mąstymu, plėtotu antikos „universitetuose“ (pirmiausia akademijoje ir licėjuje).
- ²³ Tai buvo kryžminė komunikacija ir kita prasme: skoliarai, įtraukti į mokslo pasaulį, prisidėdavo prie platesnio socialinio pasaulio, kuris plėtojosi dėl universitetų jame, raidos.
- ²⁴ Edukacijos komisija Lietuvoje-Lenkijoje laikoma pirmąja Švietimo ministerija Europoje.
- ²⁵ Baimė prarasti politinę nepriklausomybę, kurios kompensacija turėjo tapti edukacinės reformos.
- ²⁶ Jezuیتų ordino panaikinimas (1773 m.).
- ²⁷ Žr. Immanuel Kant, *Der Streit der Fakultäten*. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 2005.
- ²⁸ Žr. Steve Fuller, *The Sociology of Intellectual Life*. London: Sage, 2009.
- ²⁹ Žr. Karl Raimund Popper, *Logik der Forschung*. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1989.
- ³⁰ Žr. Karl Jaspers, Kurt Rossmann. *Die Idee der Universität*. Berlin, Göttingen, Heidelberg: Springer Verlag, 1961.
- ³¹ Pavyzdys gali būti neeuclidinės geometrijos.
- ³² Žr. Michel Foucault, *Histoire de la folie à l'âge classique*. Paris: Gallimard, 1972.
- ³³ Plg. Tony Becher, Paul R. Trowler, *Academic Tribes and Territories*. Philadelphia: Open University Press, 2001.
- ³⁴ Žr. Edvardas Gudavičius, *Universiteto įkūrimas. Vilniaus universiteto istorija 1579–1994*. R. Pavilionis (sud.). Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1994, p. 17–40.
- ³⁵ Vilniaus kolegija (1570 m.).
- ³⁶ Tiesą sakant, Lietuva išsaugojo daugiau suverenumo po unijos su Lenkija nei po įstojimo į Europos Sąjungą (pavyzdžiui, Lietuvos teisę ir lietuviškus pinigus).
- ³⁷ Ne tik Lenkijos, bet ir Vokietijos, Ispanijos, Škotijos bei kitų šalių skoliarai pasirinkdavo VU kaip gyvenimo ir mokslo sostį.
- ³⁸ Po Lietuvos ekspansijos tai nebėra Rusijos kultūros erdvė nepaisant Maskvos politinio revanšo XVIII a. pabaigoje. To pasekmė – dvi nepriklausomos valstybės (Ukraina ir Baltarusija) XX a. pabaigoje.
- ³⁹ Ukrainos pavadinimas reiškia ne ką kita kaip „pakraštį“ (*okraina*).
- ⁴⁰ Kirilica kaip modifikuoti graikiški rašmenys.
- ⁴¹ Pasak G. Beresnevičiaus, lietuviškų dievų panteonas didėjo ir smulkėjo per du šimtmečius po krikščionybės priėmimo (1387 m.). Žr. Gintaras Beresnevičius, *Lietuvių religija ir mitologija*. Vilnius: Tyto alba, 2008.
- ⁴² Lietuvių kalba buvo traktuojama kaip vulgari lotynų kalba: kaip dabar žinome, lietuvių ir lotynų kalbos panašios ne dėl „vulgarus“ pirmosios nuokrypio, bet dėl jos senos struktūros (senesnės nei lotynų) toje pačioje (indoeuropiečių) kalbų šeimoje.
- ⁴³ Pasak Palemono mito, Romos kilmingasis, vardu Palemonas, pabėgo nuo Nerono žiaurumų ir apsigyveno Baltijos pakrantėje.
- ⁴⁴ Edvardas Gudavičius, *Ankstyvoji universiteto raida. Vilniaus universiteto istorija 1579–1994*, p. 41.
- ⁴⁵ Tokios figūros kaip poetas M. K. Sarbievijus, retorikas Ž. Liauksminas, inžinierius K. Simonavičius, logikas M. Smigleckis – žymiausi VU skoliarai. Kalbėdami apie modernų VU, turime paminėti VU absolventą Nobelio premijos laimėtoją Cz. Miłoszą.
- ⁴⁶ Nors pirmoji lietuviška knyga (1547 m.) buvo išleista užsienyje (Prūsijoje), daug lietuviškų knygų buvo išleistos būtent VU. Žr. Sigitas Narbutas, *Lietuviškoji raštija*. Vytautas Ališauskas et al., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra*. Vilnius: Aidai, 2001, p. 276–292.
- ⁴⁷ Lietuvių kalba buvo plėtojama kaip šnekamoji kalba (VU teatre), kaip mokslo kalba (žodynai ir gramatikos) ir kaip žodinės kūrybos kalba (eilės).
- ⁴⁸ Panašiai gali būti traktuojami užsieniečių jėzuitų lietuviški pamokslai.